
L'homenatge de l'any 1923: cap a un ensenyament

en català

DAVID PUJOL

L'any 1923, per iniciativa de la Societat Barcelonina d'Amics de la Instrucció, es féu, per primera vegada, un homenatge públic a Baldiri Reixac. Feia dos-cents vint anys del seu naixement i cent quaranta-dos de la seva mort. Aquest homenatge i, sobretot, la publicació facsímil del primer volum de les *Instruccions per a l'ensenyança de minyons* serviren per redescobrir la seva obra pedagògica i divulgar-la entre els ensenyants (1).

L'homenatge volia recordar la seva persona i la seva obra però, sobretot, pretenia reivindicar un ensenyament en la llengua del país. Era l'any 1923 i l'escola catalana ja no era una utopia; feia temps que es feien passes importants en aquest terreny. Les paraules de Baldiri Reixac («Entre todas las lenguas, la que ab mes perfecció deuen saber los minyons es la llengua propia de sa Patria») prenien en aquells moments tot el seu sentit: «Per això es fa plaent de pendre el nom de Mossèn Rexach com a bandera de totes les reivindicacions d'un dret d'ensenyament que encara se'ns nega. Ja els iniciadors de l'homenatge, mantenint-se en una esfera modesta, han aixecat la simbòlica figura de Mossèn Rexach pel dret immediat i imprescindible de l'ensenyament en català a les Escoles de Catalunya. Però en el fons el que es vol, el que es demana i es persegueix amb aquesta exaltació de Mossèn Rexach és tot l'ensenyament, el dret a Catalunya a ésser ella mateixa mestressa i educadora dels seus fills sense cap mena de limitació. (...) Nosaltres, davant de l'homenatge a Mossèn Rexach diríem això als mestres: L'ensenyament, ha d'ésser en català; les escoles han d'ésser catalanes, el règim directiu de l'ensenyament ha d'ésser català, però la pedagogia, la doctrina educativa ha d'ésser també catalana. Aquelles reivindicacions

són de tots: dels polítics, dels mestres, dels pares, però aquesta última és especialment nostra i tan de bo tinguéssim prou autoritat per a dir *exclusivament nostra*» (2).

Vet aquí, doncs, el veritable rerefons de l'homenatge, motiu pel qual va tenir el suport de moltíssimes persones i institucions d'arreu del país. Només com a mostra de les més de cent entitats adherides, donarem la llista de les que formaven el comitè organitzador: Societat Barcelonina d'Amics de la Instrucció, *Magisterio Gerundense*, Escoles Ribes de Rubí (3), Associació de Mestres de Girona, Associació de Mestres de Barcelona, Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona, Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, Associació Barcelonina de Mestres Oficials, Consell de Pedagogia de la Mancomunitat de Catalunya, Centre de Dependents del Comerç i de la Indústria, Federació de Mestres Oficials, Associació de Mestres Joves, *Magisterio Tarraconense*, Butlletí dels Mestres i *Magisterio Leridano*.

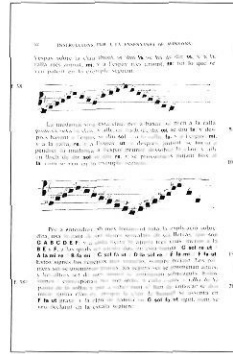
L'assemblea preparatòria

Després que fou llançada la idea de l'homenatge, el desembre de 1922 se celebrà una assemblea, a Barcelona, a la qual assistiren representants de cent trenta associacions de tota mena —pedagògiques, culturals, artístiques, obreres i esportives— i on es decidiren les grans línies mestres dels actes que s'havien de festejar. Entre d'altres aspectes s'acordà «celebrar el febrer vinent (per haver-se escaigut en febrer la mort de l'il·lustre mestre) una gran manifestació cultural (manifestació-homenatge) a Girona, on Mossèn Baldiri Rexach estudià la seva carrera, i col·locar una placa en la casa de Sant Martí d'Ollers, on, durant cinquanta anys, féu de mestre d'estudi, així com celebrar un acte en el lloc de sa naixença, a Bell-lloc» (4). En aquesta «magna assemblea» —així és com la titula el llibret que s'edità per anunciar l'homenatge (5)— van fer-hi breus parlaments els representants de les principals associacions promotores;

fins i tot el representant de l'Associació de Mestres Oficials de Barcelona, Martínez Avellan, va dir, en castellà, que «veig en Mossèn Reixach una gran figura: i al significat del seu apostolat ens adherim de tot cor perquè pensem que l'ensenyament a l'escola ha d'ésser fet en llengua materna» (6).

Lacte central de Girona

L'homenatge va tenir lloc a Girona, a Ollers i a Bell-lloc. Lacte central, potser el més protocol·lari, va ser el que es va celebrar a la sala d'actes de l'Ajuntament de Girona, el dissabte 30 de juny de 1923, que fou presidit pel conseller d'Instrucció Pública de la Mancomunitat de Catalunya, Romà Sol i Mestre. L'acompanyaren més d'una trentena de representants de la majoria d'institucions educatives de Barcelona: Escola de Bosc, Escola del Mar, Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, Escola de Bells Oficis, Escola Baixeras, Escoles del Patronat Domènec, Institut de Química Aplicada, Centre de Dependents del Comerç i de la Indústria, i un llarg etcètera. *El Butlletí dels Mestres*, que va enviar un representant a cobrir aquests actes, explica que «els expedicionaris foren rebuts al moll de l'estació, pel conseller de la Mancomunitat n'Agustí Riera, l'alcalde de Girona, senyor Bassols, acompanyat dels regidors Rahola, Vidal, Camps, Barderi, Coll, Massó i Font; el president de la Federació de Mestres de Catalunya, senyor Barceló; el president de l'Associació Provincial de Mestres de Girona, senyor Fàbregas; el professor Dalmau Carles i nombrosos professors i professores de les Escoles i de l'Institut» (7).

La sessió començà amb un parlament del president de la comissió organitzadora de l'homenatge, Josep Agell, i de la secretària dels Amics de la Instrucció, Baldó de Torres. Seguidament el mestre Llorenç Jou i Olió, un dels impulsors més destacats de l'homenatge, glossà la figura i l'obra de Reixach. Després parlaren el doctor Pou, catedràtic del Semi-

nari; Darius Rahola, primer tinent d'alcalde de l'Ajuntament de Girona, i Martí Esteve, en nom de l'Ajuntament de Barcelona. Per últim, prengué la paraula Romà Sol, conseller d'Instrucció de la Mancomunitat, el qual aprofità per a reivindicar sense embuts un ensenyament arrelat al país: «Aquests alumnes [els que surten de l'escola primària i ingressen en algun centre superior de la Mancomunitat] vénen mancats dels coneixements primaris, perquè els han estat donats en una llengua que no és la pròpia. No saben ni el català que no ensenyen, ni el castellà que no han pogut aprendre. Car refer tota la nostra cultura.

«Cal exaltar l'obra del precursor de la pedagogia actual; cal fer la declaració de que la primera ensenyança del nostre poble ha d'ésser en català. S'ha de dir a tots els que poden i deuen escoltar-nos, que l'ensenyança de les nostres escoles primàries, s'ha de donar en català.

«És clar que no ens podem forjar grans il·lusions en la resposta que ens donaran, però si tots, vosaltres i nosaltres, dins de la possibilitat hi posem tots els esforços, per interès dels infants, per amor a la terra i per dignitat i honor de la nostra llengua mare, quelcom s'assolirà. Vosaltres, mestres, no podeu tenir la consciència tranquil·la d'haver ensenyat bé als infants, si no els haveu ensenyat en català» (8).

Acte d'homenatge a mossèn Baldori Reixach, al saló de sessions de l'Ajuntament de Girona.

FONS ALEXANDRE GALI / ARXIU NACIONAL DE CATALUNYA

Visita a Sant Martí d'Ollers

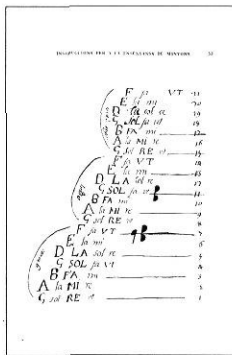
L'endemà d'aquest acte a Girona, el diumenge 31 de juny, va tenir lloc la visita a Sant Martí d'Ollers. Van acompanyar la delegació de Barcelona: alguns regidors de l'Ajuntament de Girona; el professor de l'Escola de Mestres gironina Joan Gomis; l'alcalde i alguns regidors de Banyoles, i, per últim, una representació del Foment de Cultura i Esport de Banyoles. Això és el que en diu el *Butlletí dels Mestres*: «A la rectoria de Sant Martí se celebrà un ofici i tot seguit es descobrí una llosa de marbre fixada a la façana de la casa rectoral, el text de la qual diu: *En aquesta casa, durant mitja centúria, en el segle XVIII, mossèn Baldiri Rexach, mestre de minyons, fou llum, exemple i guia i honor a la Pàtria* (9). Pronunciaren bells parlaments enaltint la figura de mossèn Rexach, els senyors Molinà, secretari de l'Ajuntament de Vilademuls; Barceló, president de la Federació de Mestres de Catalunya; doctor Agell, com a president del comitè organitzador, i l'actual rector de Sant Martí d'Ollers, mossèn Martí Pujolar. Tots ells foren molt aplaudits» (10). Actualment el rètol es conserva en bon estat en el mateix lloc on el posaren.

Els actes celebrats a Santa Cristina d'Aro

Com a cloenda de l'homenatge van tenir lloc dos actes a Santa Cristina d'Aro, el municipi on havia nascut Baldiri Reixac. En aquests actes hi va tenir un pes important la Comissió Delegada de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana a Santa Cristina, delegació que fou impulsada, entre d'altres, pel mestre del poble Ramon Cluet. Es constituí el 18 de febrer de 1923 i en l'acta d'aquesta primera sessió ja hi apareix l'acord de col·laborar en l'homenatge: «Fou objecte de distingida consideració els acords de la magna Assamblea Pro-homenatge a Mn. Baldiri Reixac tinguada a Barcelona el desembre últim, acordant-se adreçar a n'el Comitè Organitzador una molt sentida i entusiasta adhesió d'aquesta C. Delegada i assabentar-lo que's procurarà excitar per tots els mitjans possibles l'entusiasme d'aquest poble [per tal de] retre coral homenatge a n'el gran é inclit Pedagóg nascut a Bell-lloc, rodalies d'aquest poble i actualment agregat a nostre municipi, no a Solius com equivocadament ha publicat la premsa» (11).

El primer acte va tenir lloc el dia 22 de juliol de 1923. En el marc de l'assemblea general de la Federació de Mestres Nacionals de Catalunya, celebrada a Girona del 21 al 24 de juliol, es va anar d'excursió a Bell-lloc per tal de col·locar una làpida commemorativa a la casa on va néixer. Segons la premsa professional de l'època, el mestre Llorenç Jou i Olió va llegir una nota biogràfica (12). La placa, que encara hi és, molt ben conservada, diu: «En aquesta casa va néixer pel gener de l'any 1703 el reverend Baldiri Rexach, autor de les *Instruccions per la ensenyança de Minyons*. La Federació de Mestres Nacionals de Catalunya li dedica aquesta làpida el dia 22 de juliol de 1923».

Uns dies més tard, el 25 de juliol, diada de Sant Jaume, es va donar el nom de Baldiri Reixac a la plaça major del

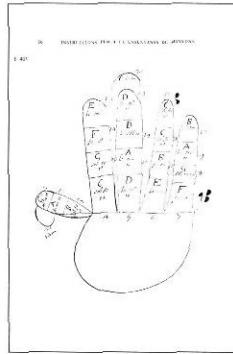
poble, anomenada fins aquell moment La Teulera (13). S'hi va posar una placa la instal·lació de la qual –així com la resta de despeses que hi va haver– fou pagada: una part per subscripció popular, una altra amb l'aportació del consistori i una tercera amb l'aportació del Comitè Organitzador de Barcelona (14). La làpida fou dissenyada gra-

tuïtament pel reconegut arquitecte gironí Rafael Masó. És interessant d'explicar una petita polèmica que hi va haver entre aquest arquitecte i la junta directiva de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana a Santa Cristina sobre si Reixac havia de dur la lletra *i* o no: «El sota-signant Secretari donà compte del comès que li feu la Junta Directiva de veure la manera de suprimir la lletra *i* que posà el Sr. Masó, Arquitecte de Girona, a la làpida que volem col·locar a la plaça pública, dient: Que dit Sr. no veu la manera de traure dita lletra, ni és convenient fer-ho perquè, segons ell, ha obrat conforme les normes de l'Institut d'Estudis Catalans que per a fer suau la *x* és necessari que hi hagi la *i* precedent i al contestar-li que els documents i firma Mn. B. Rexach ni hi consta la *i* ha dit que ell era partidari de corregir lo que no feu Mn. Rexach, que si bé era un gran Pedagóg estava un poc tocat de la decadència de la llengua a la seva època.

«Per lo tant com que feu els treballs gratis dir Arquitecte la Junta Directiva acorda que no hi ha lloc a rebutjar dita làpida com fora de raó, encara que per lo demás agradi molt» (15).

L'acte en si va tenir lloc la tarda del dia 25. Es va anar en processó des de l'escola de noies fins a la plaça i, en arribar, es descobrí la placa, que fou beneïda pel rector de Santa Cristina. Tot seguit es cantà un himne –executat amb acompanyament de l'orquestra La Principal de la Bisbal– dedicat a Baldiri Reixac, amb música de Josep Maria Malagrida i Fontanet i lletra de Mn. Jaume Bach, secretari de la Comissió Delegada de la Protectora (16). Precisament fou aquest secretari qui va fer el parlament més llarg de l'acte, discurs que es va acabar amb una defensa de l'ensenyament en català: «Cristinencs: us lliurem la làpida i en nom vostre la lliurem ja col·locada al digníssim batlle cristinenc; guardeu-la i quant passeu per davant d'ella, ajupiu reverencialment el vostre cap, davant del nom de Mn. B. Rexach el qual en època de decadència de la nostra llengua aixecà la seva veu dient que els vostres fills han d'ésser ensenyats en la llengua materna, perquè catalana és la sang arrancada de la dolça mare nostra, catalanes les paraules, catalanes les idees com catalanes han d'ésser les relacions entre el mestre i el deixeble. (...) Joves del poble, nois i noies habeu cantat bé. Glòria, glòria al Pedagóg i ho podran cantar amb dalit perquè Mn. B. Rexach escursà el camí de la instrucció fent-lo més fàcil que és que se us ensenyi amb la llengua que canteu i jugueu» (17). L'acte s'acabà amb un refresc –només per a les autoritats i altres personalitats– i una audició de sardanes.

Aquesta inscripció encara la podem veure en el lloc on es col·locà l'any 1923, a l'edifici de Correus, molt a prop de l'Ajuntament. Diu: «Aquest poble honora al seu insigne fill Mn. Baldiri Reixach dedicant-li aquesta plaça. M-CM-XX-III».

FONS ALEXANDRE GALI / ARXIU NACIONAL DE CATALUNYA

FONS ALEXANDRE GALI / ARXIU NACIONAL DE CATALUNYA

Dues imatges de l'acte de descobriment de la làpida a la rectoria d'Ollers, l'any 1923.

de solius compon un himne a honor i gloria de Mn Baldri Reixac, per a cantar-lo en el dia de la festa de l'inauguració de la làpida, i la junta Directiva qüestionament accepta l'oferta remunerant-li les més expresives merces per tan bona penstrada que lloan, aproban, i encoratgen portant-se a sa disposició incondicionalment
 I no havent-hi nus arumpes a tractar d'altres ca. mris.
 De tot ne dono fe jo el nota signat Secretari.
 El President *Parron (Clust)* El Secretari *Faume (Bajovari)*
Juan Roca *Supervisor* *(Mig)* *(D)*

Fragment d'una de les actes de la Comissió Delegada de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana a Santa Cristina d'Aro.

Placa dissenyada per Rafael Masó col·locada l'any 1923 a la plaça de Baldri Reixac de Santa Cristina d'Aro.

REPORTATGE GRÀFIC: DAVID PUJOL

Rètol antic, que encara es conserva, de la plaça que avui porta el nom de Baldri Reixac.

Rètol actual, de ceràmica de la Bisbal, prop de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro.

L'església parroquial de Sant Martí d'Ollers (Vilademuls), en l'actualitat.

Porta d'entrada a l'exrectoria d'Ollers, amb la làpida a mà esquerra.

Inscripció col·locada l'any 1923 a la rectoria de Sant Martí d'Ollers (Vilademuls).

Vista actual de la façana del mas Reixac, a Bell-lloc (Santa Cristina d'Aro).

Placa col·locada l'any 1923 per la Federació de Mestres de Catalunya a la façana del mas Reixac.

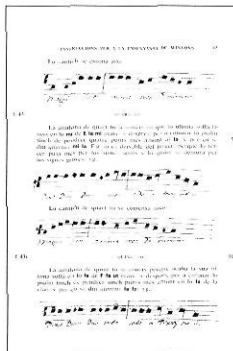
L'edició facsímil de les *Instruccions*

Un dels resultats importants d'aquesta celebració va ser, sens dubte, la publicació, en edició facsímil, del primer volum del llibre de Baldiri Reixac *Instruccions per a l'ensenyança de minyons*. L'edició va anar a càrrec de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, gràcies a l'aportació econòmica d'una persona que, en aquell moment, va voler restar en l'anonimat. Nosaltres hem trobat, però, que aquest mecenes fou el soci de la Protectora Ciriac Bonet, resident a Barcelona (18). Els editors del volum foren Llorenç Jou i Olió (mestre, autor del pròleg), Martí Tauler i Pruneda (divulgador de les idees pedagògiques de Reixac) i Pau Romeva i Ferrer (tècnic assessor de la Protectora) (19). El tiratge del llibre va ser fet amb molta cura pel conegut impressor de Sant Feliu de Guíxols Octavi Viader.

El que no va poder ser

La Mancomunitat de Catalunya, per tal de col·laborar d'una manera més contundent a l'homenatge, es proposà de construir un edifici escolar a Santa Cristina d'Aro: «El Consell Permanent de la Mancomunitat de Catalunya, portant a la pràctica una moció presentada a l'Assemblea última, ha acordat nomenar una Comissió, integrada pel Conseller d'Instrucció Pública, de don Francesc Martorell i pel secretari del Departament d'Ensenyament primari i secundari, perquè, d'acord amb la Comissió organitzadora de l'Homenatge a mossèn Rexach, estudiï la forma de construir un edifici escolar en el poble nadiu del dit pedagog, com a contribució de la Mancomunitat a l'esmentat Homenatge» (20). Però aquesta iniciativa no es pogué dur a terme. El 13 de setembre de 1923 va tenir lloc el *pronunciamiento* del capità general de Catalunya, Miguel Primo de Rivera, i va començar una dictadura que va tenir conseqüències molt nefastes per a la nostra cultura. Només com a exemple, el governador civil de Girona declarà en una ocasió que «una de dos, o todos los maestros sin excepción enseñan en correcto castellano con inquebrantable tesón patriótico, o, al convencerme plenamente que no se hará así, propondré al Directorio Militar que emplee sus facultades insuperables y traslade en masa a los incorregibles, sustituyéndoles inmediatamente por maestros castellanos» (21). Tornava, doncs, la cançó enfadosa de sempre i és ben evident que en un context així hi havia altres prioritats que fer una escola nova al poble natal del nostre mossèn. És un episodi més —un d'entre molts— d'allò que *hauria pogut ser...*

David Pujol i Fabrelles és mestre i professor de la Facultat de Ciències de l'Educació de la UdG.

Notes

1. Un dels que havien ajudat més a mantenir viu el record de Reixac fins aquell moment fou el pedagog sabadellenc Agustí Rius i Borrell, un personatge molt interessant —i alhora molt poc estudiat— de la pedagogia catalana.
2. *Butlletí dels Mestres*, núm. 35. Barcelona, 2 de juliol de 1923, pàg. 225.
3. El mestre d'aquestes escoles Martí Tauler i Pruneda es dedicà, durant els quatre o cinc anys abans de l'homenatge, a divulgar les idees pedagògiques de Baldiri Reixac a través de les pàgines del *Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*. En concret va publicar articles en els butlletins següents: any III, núm. 3, març de 1919, pàg. 56-58; any IV, núm. 1, gener de 1920, pàg. 13-16; any IV, núm. 5, maig de 1920, pàg. 65-67; any V, núm. 8, novembre de 1921, pàg. 121-123; any VI, núm. 2, febrer de 1922, pàg. 13-15, i any VI, núm. 7, octubre de 1922, pàg. 105-107. Salomó Marqués (pròleg a les *Instruccions...* (toms I i II), Eumo Editorial/Diputació de Barcelona, col·lecció Textos Pedagògics, núm. 30. Vic, 1992) també posa en relleu que, en aquest clima de preparació de l'homenatge, cal destacar, per la seva importància pedagògica, un article de Nicolau d'Oliver titulat «Per l'homenatge a Baldiri Reixac. Les fonts de la seva obra i la pedagogia port-royalista» publicat a *La Publicitat* el juliol de 1923.
4. *Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, any VII, núm. 1. Barcelona, gener de 1923, pàg. 2.
5. *Homenatge a Mossèn Baldiri Reixach. Mestre d'estudi del segle XVIII*. Arts gràfiques S.A. Successors d'Henrich i Ca., Barcelona, 1923.
6. *Ibidem*, pàg. 18.
7. *Butlletí dels Mestres*, núm. 35. Barcelona, 2 de juliol de 1923, pàg. 227-228.
8. *Ibidem*.
9. En realitat la placa diu «Honor de la Pàtria» i no hi ha cap accent.
10. *Ibidem*, pàg. 230.
11. Actes de la Comissió Delegada de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana a Santa Cristina d'Aro. Acta 1, 18-2-1923. Aquest llibre d'actes el vaig poder consultar gràcies a l'amabilitat de Jordi Verrié.
12. *Butlletí dels Mestres*, núm. 35. Barcelona, 2 de juliol de 1923, pàg. 239.
13. L'ajuntament de Santa Cristina, aprofitant l'ocasió d'aquest homenatge, es proposà retolar en català els carrers del poble. No sabem si ho arribà a fer, sobretot pensant en la dictadura que es va instaurar poc després de l'acord.
14. El cost total de la festa fou de cinc-centes pessetes, de les quals quatre-centes cinquanta es recaptaren per subscripció popular. Les cinquanta pessetes de déficit foren sufragades a última hora pels membres de la Junta Directiva de la Comissió Delegada de l'APEC a Santa Cristina i alguns socis.
15. Actes de la Comissió Delegada de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana a Santa Cristina d'Aro. Acta VIII, 21-7-1923.
16. La lletra d'aquest himne diu: «Avui la pàtria us aclama/ per mestre de l'antigor/ cantem doncs amb entusiasme/ un himne d'admiració./ Com un lliri entre espines/ com estel al firmament/ feu lluir vostres doctrines/ per al bon ensenyament./ Escrivint un llibre destre/ per a ensenyar els minyons/ on hi recull el bon mestre/ molt profitoses lliçons./ N'és curull de saviesa/ el gran llibre publicat/ i n'és tanta sa grandesa/ que la Pàtria ha il·luminat./ Sou de casa lo bon mestre/ que dirigeix als infants/ ensenyant la ruta destre/ per a fer-los bons ciutadans./ Per çó avui els noucentistes/ us brindan tot llur amor/ i us ofrenen les primícies/ que floreixen en son cor./ Glòria, glòria al Pedagog/ nascut antany a Bell-lloc». De moment no n'he trobat la música.
17. Actes de la Comissió Delegada de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana a Santa Cristina d'Aro. Acta IX, 25-7-1923.
18. *Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, núm. 4. Barcelona, abril de 1922, pàg. 57.
19. Actes de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. Acta 302, maig de 1922. Arxiu Jordi Verrié.
20. *Butlletí dels Mestres*, núm. 37. Barcelona, 1 d'agost de 1923, pàg. 270.
21. Extret de TERMES, Josep. *De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra Civil (1868-1939)*, Edicions 62. Barcelona, 1987, pàg. 314.

